

KALKULYATSIYA QILISHNING ME'YORDAN CHETGA CHIQUISHNING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI

Kenjaboyev Xojiakbar

Andijon davlat texnika instituti

Buxgalteriya hisobi va audit

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqola “Kalkulyatsiya qilishning me'yordan chetga chiqishining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri” mavzusini o'rganadi. Kalkulyatsiya jarayonlari korxonada faoliyatining asosiy qismlaridan biri bo'lib, ularning samaradorligi iqtisodiy natijalar va raqobatbardoshlikni belgilaydi. Maqolada kalkulyatsiya qilishning an'anaviy usullaridan chetga chiqish, ya'ni innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali qanday qilib iqtisodiy samaradorlikni oshirish mumkinligi tahlil qilinadi. Shuningdek, me'yordan chetga chiqishning ijobiy va salbiy tomonlari, shuningdek, bu jarayonning korxonada ichidagi resurslarni boshqarish va xarajatlarni kamaytirishdagi o'rni ko'rsatib beriladi. O'rganilgan misollar va statistik ma'lumotlar orqali, maqola kalkulyatsiya jarayonlarining modernizatsiyasi orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun zarur bo'lgan strategiyalarni taklif etadi.

Kalit so'zlar: kalkulyatsiya, me'yor, iqtisodiy samaradorlik, raqobatbardoshlik, zamonaviy texnologiyalar, korxonada.

Kirish. Kalkulyatsiya jarayonlari korxonada faoliyatining asosiy qismlaridan biri bo'lib, ular iqtisodiy natijalar va raqobatbardoshlikni belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi. Kalkulyatsiya, ya'ni xarajatlarni hisoblash va tahlil qilish, har qanday biznesning muvaffaqiyati uchun zarurdir. Ushbu jarayon orqali korxonalar o'z xarajatlarini nazorat qilish, rentabellikni oshirish va strategik qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Kalkulyatsiya jarayonlari korxonaning moliyaviy holatini baholashga yordam beradi [1]. Bu jarayonlar orqali xarajatlar turlari, ularning tuzilishi va ta'siri o'rganiladi. Masalan, to'g'ridan-to'g'ri xarajatlar (xom ashyo, ish haqi) va bilvosita xarajatlar (ijara, kommunal xizmatlar) o'rtasidagi farqni aniqlash, korxonaning qaysi sohalarda samarali ishlayotganini va qaysi sohalarda xarajatlarni kamaytirish zarurligini ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida, korxonaning umumiy rentabelligini oshirishga yordam beradi.

Kalkulyatsiya jarayonlari raqobatbardoshlikni oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Raqobat muhitida korxonalar o'z mahsulotlarini narxini belgilashda xarajatlarni hisobga olishlari zarur. Agar korxonada xarajatlarni to'g'ri hisoblay olmasa, bu ularning mahsulot narxini oshirib yuborishi va natijada raqobatchilar oldida

zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, samarali kalkulyatsiya jarayonlari raqobatbardosh narxlarni belgilashga yordam beradi va shu orqali bozor ulushini saqlab qolishga yoki oshirishga imkon yaratadi [2]. Bundan tashqari, kalkulyatsiya jarayonlari korxonada strategik rejalashtirish va investitsiya qarorlarini qabul qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, yangi loyiha yoki mahsulotni ishga tushirishdan oldin, xarajatlarni hisoblash va ularning potentsial daromadlari bilan solishtirish zarur. Bu jarayon orqali korxonalar risklarni baholash, investitsiyalarni oqilona taqsimlash va kelajakdagi moliyaviy natijalarni oldindan ko‘ra olish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar kalkulyatsiya jarayonlarini yanada samarali qilishga yordam bermoqda. Masalan, avtomatlashtirilgan kalkulyatsiya tizimlari va dasturlari orqali xarajatlarni hisoblash jarayoni tezlashadi va xatoliklar kamayadi. Shuningdek, big data va analitika yordamida xarajatlar va daromadlarni tahlil qilish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa korxonalarga tezkor va to‘g‘ri qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Kalkulyatsiya jarayonlarining samaradorligi nafaqat ichki resurslarni boshqarishda, balki tashqi muhit bilan aloqalarda ham muhim ahamiyatga ega. Mijozlar va hamkorlar bilan o‘zaro munosabatlarda shaffoflik va ishonchlilikni ta‘minlash uchun xarajatlarni aniq hisoblash va hisobot berish zarur. Bu esa mijozlarning ishonchini qozonishga yordam beradi va uzoq muddatli hamkorlikni ta‘minlaydi.

Kalkulyatsiya qilishning an‘anaviy usullaridan chetga chiqish, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirish bugungi kunda har bir korxonada uchun muhim vazifa hisoblanadi. An‘anaviy usullar ko‘pincha vaqt o‘tishi bilan eskiradi va raqobatbardoshlikni ta‘minlashda yetarli bo‘lmaydi. Shu sababli, yangi yondashuvlar va texnologiyalarni joriy etish zarur.

Birinchidan, avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar kalkulyatsiya jarayonlarini tezlashtirish va aniqligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, moliyaviy hisobotlar va xarajatlarni hisoblash jarayonida sun‘iy intellekt va mashinani o‘rganish algoritmlaridan foydalanish mumkin [3]. Bu texnologiyalar katta hajmdagi ma‘lumotlarni tezda tahlil qilish imkonini beradi, bu esa xatoliklarni kamaytiradi va qaror qabul qilish jarayonini samarali qiladi. Raqamli platformalar yordamida real vaqt rejimida xarajatlar va daromadlarni kuzatish, shuningdek, prognozlash imkoniyatlari paydo bo‘ladi.

Ikkinchidan, bulutli texnologiyalarni joriy etish korxonalarga ma‘lumotlarni saqlash va ularga kirishni osonlashtiradi. Bulutli xizmatlar yordamida turli bo‘limlar o‘rtasida ma‘lumot almashish tezlashadi, bu esa kalkulyatsiya jarayonlarini yanada samarali qiladi. Bulut texnologiyalari ko‘pincha xavfsizroq va arzonroq bo‘ladi, bu esa korxonalarga xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

Uchinchidan, innovatsion yondashuvlar sifatni oshirishga hamda xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi. Masalan, lean ishlab chiqarish metodologiyasi va agile yondashuvlari korxonalariga resurslardan samarali foydalanish va ortiqcha xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Bu yondashuvlar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishga, vaqtni tejashga va mahsulot sifatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada, xarajatlar kamayadi va rentabellik oshadi.

To'rtinchidan, yangi texnologiyalar yordamida mijozlarga xizmat ko'rsatish jarayonlarini yaxshilash ham iqtisodiy samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, mijozlar bilan aloqalar boshqaruvi (CRM) tizimlari yordamida mijozlar ehtiyojlarini yanada yaxshi tushunish mumkin. Bu esa mahsulot va xizmatlarning sifatini oshirishga, shuningdek, mijozlar bazasini kengaytirishga olib keladi. Mijozlarning qoniqishini oshirish esa daromadlarni ko'paytiradi.

Beshinchidan, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalar korxonalariga bozor tendentsiyalarini tezda aniqlash imkonini beradi. Raqamli marketing va analitik vositalar yordamida korxonalar o'z mahsulotlarini qanday qabul qilayotganini kuzatishi mumkin. Bu ma'lumotlar asosida tezkor qarorlar qabul qilish imkoniyati paydo bo'ladi, bu esa raqobatchilar oldida ustunlik yaratadi [4]. Natijada, kalkulyatsiya qilishning an'anaviy usullaridan chetga chiqish orqali innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar xarajatlarni kamaytirish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, mijozlarga xizmat ko'rsatishni yaxshilash va bozor tendentsiyalarini kuzatishni osonlashtiradi. Bularning barchasi korxonaning raqobatbardoshligini oshirishga va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlashga yordam beradi. Shunday qilib, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish har bir korxonaning rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Me'yordan chetga chiqish jarayoni, korxonalar uchun yangi imkoniyatlar va qiyinchiliklar yaratishi mumkin [5]. Ushbu jarayonning ijobiy va salbiy tomonlarini tahlil qilish orqali, uning resurslarini boshqarish va xarajatlarni kamaytirishdagi o'rnini yaxshiroq tushunish mumkin. Me'yordan chetga chiqishning ijobiy tomonlari quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

✓ Me'yordan chetga chiqish, korxonalariga innovatsion yondashuvlarni joriy etishga va yangi bozor segmentlariga kirishga imkon beradi. Bu orqali korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarini yangilab, raqobatbardoshligini oshiradi.

✓ An'anaviy usullardan chetga chiqish, resurslarni optimallashtirish imkonini beradi. Masalan, avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlari tezlashadi va xarajatlar kamayadi. Bu esa korxonalariga ko'proq foyda olish imkonini yaratadi.

✓ Innovatsion yondashuvlar yordamida mahsulot sifatini oshirish mumkin. Yangi texnologiyalarni joriy etish, sifatni nazorat qilish jarayonlarini soddalashtiradi va natijada mijozlar qoniqishini oshiradi.

✓ Bozor talablariga tezda javob berish, me'yordan chetga chiqishning yana bir ijobiy tomonidir. Korxonalar o'z strategiyalarini tezda o'zgartirish orqali raqobatchilariga nisbatan ustunlikka ega bo'lishi mumkin.

Me'yordan chetga chiqishning salbiy tomonlari quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

✓ Me'yordan chetga chiqish jarayoni ko'pincha yuqori dastlabki investitsiyalarni talab qiladi. Yangi texnologiyalarni joriy etish, treninglar va infrastrukturani yangilash xarajatlarni oshirishi mumkin.

✓ Bozorga yangi o'yinchilar kirishi yoki mavjud raqobatchilar innovatsion yondashuvlarni joriy etishi natijasida bozor raqobati kuchayishi mumkin. Bu esa korxonalarining foydasini kamaytirishi mumkin.

✓ Odatda, xodimlar yangi texnologiyalar va jarayonlarga moslashishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Bu esa ichki qarshilikni keltirib chiqarishi va jarayonlarning sekinlashishiga olib kelishi mumkin.

✓ Innovatsion yondashuvlarni joriy etishda xatarlar mavjud. Yangi texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etmaslik yoki bozor talablarini noto'g'ri baholash xarajatlarni oshirishi va foydani kamaytirishi mumkin.

Me'yordan chetga chiqish jarayoni resurslarni boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsion yondashuvlar yordamida korxonalar resurslardan yanada samarali foydalanishi mumkin. Masalan, avtomatlashtirilgan tizimlar yordamida ishlab chiqarish jarayonlari optimallashtiriladi, bu esa ishchi kuchi va materiallar xarajatlarini kamaytiradi. Raqamli texnologiyalar yordamida ma'lumotlarni tahlil qilish va prognozlash imkoniyatlari paydo bo'ladi, bu esa resurslarni yanada samarali rejalashtirishga yordam beradi. Shuningdek, me'yordan chetga chiqish xarajatlarni kamaytirishga ham xizmat qiladi. Innovatsion yondashuvlar va yangi texnologiyalar yordamida ishlab chiqarish jarayonlarini soddalashtirish, ortiqcha xarajatlarni kamaytirishga olib keladi. Masalan, lean ishlab chiqarish metodologiyasi yordamida ortiqcha xarajatlar aniqlanib, ularni bartaraf etish mumkin. Natijada, me'yordan chetga chiqish jarayoni korxonalar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi, ammo shuningdek, qiyinchiliklarga ham olib keladi. Resurslarni boshqarish va xarajatlarni kamaytirishdagi o'rni esa innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalarni muvaffaqiyatli joriy etishga bog'liqdir. Har bir korxonada o'z strategiyasini ishlab chiqishda bu jihatlarni inobatga olishi zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kalkulyatsiya jarayonlarining samaradorligini ta'minlash va me'yordan chetga chiqishni bartaraf etish korxonalar uchun iqtisodiy muvaffaqiyatning muhim omillaridan biridir. Bu esa o'z navbatida,

raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. Kalkulyatsiya qilishning me'yordan chetga chiqishi korxonaning iqtisodiy samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xarajatlarni noto'g'ri hisoblash yoki ularni e'tiborsiz qoldirish, mahsulot narxining oshishiga, rentabellikning pasayishiga va raqobatchilar oldida zaiflashishga olib keladi. Me'yordan chetga chiqish, shuningdek, resurslarni samarali boshqarish imkoniyatlarini cheklaydi va investitsiya qarorlarining asoslantirilmagan bo'lishiga sabab bo'ladi. Bunday holatlar, o'z navbatida, korxonaning moliyaviy barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun, kalkulyatsiya jarayonlarini muntazam ravishda tahlil qilish va optimallashtirish zarur. Innovatsion texnologiyalar va zamonaviy yondashuvlar yordamida me'yordan chetga chiqish holatlarini oldini olish, xarajatlarni aniq hisoblash va moliyaviy natijalarni yaxshilash imkoniyatlarini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Karimov, J.E. Kurbanbayev, S.A. Jumanazarov Buxgalteriya hisobi Toshkent «Iqtisod-moliya» O'quv qo'llanma - 2019yil.
2. I.Ismanov, N.Toshmamatov, S.Buzruksanov. Moliyaviy hisob va hisobot: Darslik – T.: Sano-standart, 2019. - 560 b.
3. B. Isroilov, Buxgalteriya hisobi nazariyasi: Darslik - Toshkent: Tafakkur , 2020. - 240 b
4. G'ulomova F. Buxgalteriya hisobini mustaqil o'rganuvchilar uchun qo'llanma. –T.: "NORMA" nashriyoti, 2019 y.
5. Mamatkulov M.Sh., Tabayev A.Z. "Buxgalteriya hisobi" o'quv amaliyoti uchun o'quv qo'llanma. – T.: 2022: - 126 b.